

Krystyna Stech

Pedagogika wobec przemian i reform oświatowych

Nauczyciel i Szkoła 1 (8), 199-205

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krystyna Stech

Pedagogika wobec przemian i reform oświatowych

W Wyższej Szkole Pedagogicznej im. T. Kotarbińskiego w Zielonej Górze, w dniach 11–13 maja 1999 roku, odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Pedagogika wobec przemian i reform oświatowych*. Organizatorem konferencji był komitet organizacyjny, działający pod kierunkiem prof. dr hab. Kazimierza Uździckiego.

Konferencja stanowiła formę uczczenia jubileuszu 50-lecia pracy zawodowej prof. dr hab. Marii Jakowickiej, wybitnej postaci polskiej pedagogiki. W konferencji uczestniczyli liczni przyjaciele, współpracownicy i uczniowie Pani Profesor, reprezentujący wiele ośrodków naukowych z całego kraju.

Tematyka konferencji wychodziła naprzeciw zainteresowaniom i poszukiwaniom środowisk pedagogicznych, związanych z przemianami zachodzącymi w polskim systemie edukacyjnym. Jednocześnie wiązała się z głównymi obszarami badawczego dorobku Jubilatki. Program konferencji obejmował cztery sesje: I – *Problemy i dylematy reformy edukacji*; II — *Kształcenie dla rozwoju i jego wyznaczniki*; III — *Problemy edukacji wczesnoszkolnej*; IV — *Nauczyciel a przemiany oświatowe*.

Wobec dużej ilości zgłoszeń, organizatorzy zaproponowali uczestnikom konferencji, aby zrezygnowali z prezentacji pełnych tekstów przygotowanych przez siebie referatów i komunikatów. W zamian wprowadzono dyskusję, kierowaną przez moderatorów.

Wprowadzenie do dyskusji w ramach poszczególnych sesji stanowił panel, w toku którego Swoje poglądy prezentowali wybitni znawcy poruszanej problematyki. Ta zasada organizacyjna pozwoliła na koncentrację uwagi uczestników konferencji na zagadnieniach szczególnie ich interesujących oraz na żywą wymianę zdań i opinii między nimi. Natomiast pełna treść wystąpień wszystkich autorów, dedykujących swoje opracowania Szanownej Jubilatce, zaprezentowana będzie w specjalnej publikacji książkowej.

Uroczyste otwarcie konferencji dokonane zostało przez J.M. Rektora WSP, prof. dr hab. Hieronima Szczegółę. Wprowadzenia do obrad dokonała prof. Maria Jakowicka, Dyrektor Instytutu Pedagogiki i Psychologii, która wskazała, iż tematyka konferencji mieści się w ramach szerokiego problemu, jakim są relacje między

teorią a praktyką pedagogiczną. Ważne jest, aby w okresie intensywnie prowadzonych w kraju prac nad wdrożeniem reformy edukacyjnej konferencja pozwoliła określić, co z dorobku pedagogiki w koncepcji reformy zostało uwzględnione, co zostało pominięte, a co pozostaje z nim w niezgodzie. Pani Profesor wyraziła nadzieję, że zielonogórska konferencja będzie miała swój wkład w budowanie pomostu pomiędzy pedagogiką jako nauką a rzeczywistością edukacyjną, pozwoli środowisku pedagogicznemu włączyć się w nurt ogólnonarodowej debaty nad przemianami edukacyjnymi.

Motywy przewodni debaty konferencyjnej stanowiły kwestie związane z wdrażaną reformą edukacji. Przedmiot refleksji uczestników konferencji stanowiły założenia reformy, rozpatrywane na szerokim tle stanu wiedzy o wychowaniu oraz sytuacji społeczno-ekonomicznej panującej w kraju. Ogólne rozważania na ten temat wypełniły przede wszystkim część wstępną konferencji oraz obrady sesji I.

Krytycznej refleksji poddano kondycję pedagogiki jako nauki.

Prof. dr hab. Ryszard Więckowski zadał dramatyczne pytanie: *Co pedagogika ma do zaoferowania reformie systemu edukacyjnego?* W odpowiedzi na to pytanie z jednej strony zauważano, iż tematyka badań pedagogicznych podejmowana jest nierzadko jakby niezależnie od potrzeb i problemów społecznych. Zgadzano się, że współczesna pedagogika przeżywa głęboki kryzys, związany z poszukiwaniem własnej tożsamości jako dyscypliny naukowej. Z drugiej strony, wskazywano na przejawy nieliczenia się i niedoceniań przez władze oświatowe dorobku pedagogiki przy podejmowaniu decyzji dotyczących zmian w obszarze edukacji, czy wręcz negowanie takiej potrzeby. Podkreślano, że wdrażana reforma nie jest oparta na żadnej koncepcji teoretycznej. Zgodnie postulowano, aby podjąć zdecydowane starania, by głos pedagogów w bardziej znaczącym stopniu ważył na kicrunku i jakości przemian edukacyjnych w kraju.

Wiele uwagi poświęcono kwestiom aksjologicznym i programowym reformy systemu edukacyjnego. Problematyka ta wyeksponowana została w szczególności w wystąpieniach prof. prof. Kazimierza Denka, Janusza Gniteckiego i Wojciecha Pasterniaka.

Prof. dr hab. W. Pasterniak podjął problem ambiwalencji i zrównoważenia w procesie edukacji. Mówiąc o edukacji jako procesie stawania się człowieka w swoim świecie, wskazał na dramat ludzkiego życia, związany z ciągłym zmaganiem się świata wartości i antywartości. Szczególnie ważna jest tu ambiwalencja między poziomem wykształcenia jednostki a jej poziomem moralnym. Niezbędnym zadaniem edukacji jest wprowadzanie młodzieży w świat wartości. Powinnością każdego wychowawcy jest wspomaganie wychowanków w procesie rozpoznawania, rozumienia, akceptacji i respektowania wartości. Mówca wskazywał na niebezpieczeństwo wpadnięcia w pułapkę wtedy, gdy systemy edukacyjne powstają bez wyrażenia określonej podbudowy aksjologicznej. Wyraził przekonanie, że nic można

dokonywać reformy bez zaplecza aksjologicznego. Punktem wyjścia każdej koncepcji edukacyjnej powinna być ogólna wizja świata i człowieka. Prof. dr hab. Janusz Gnitecki dokonał krytycznej analizy dotychczasowych koncepcji programów kształcenia, stwierdzając, iż nie stymulują one ani też nie wspierają rozwoju jednostki. Przyczyn takiego stanu rzeczy, zdaniem autora, poszukiwać należy w tym, że aktualne programy kształcenia nie zapewniają zrównoważenia, uspołnienienia, transferu struktur poznawczych oraz obrazowania językowego uczniów. W efekcie prowadzić to może do zahamowania rozwoju jednostki, upadku natury człowieka i tworzonej przez niego cywilizacji, niebezpieczeństwo nasilenia swoistej socjopatologii. Zdaniem J. Gniteckiego ambiwalencja dotyka niemal wszystkich wymiarów funkcjonowania człowieka. W związku z tym niezbędny jest w edukacji nowy paradygmat zrównoważenia i asymetrycznego złączenia, jego uwzględnienie jest koniecznym warunkiem udanej reformy edukacyjnej.

Prof. dr hab. Kazimierz Denek w swoim wystąpieniu podjął problem przemian w treściach kształcenia ogólnego na progu stuleci i milenium. Podkreślił rangę treści dydaktycznych, które decydują o poziomie i stopniu nowoczesności procesu edukacyjnego. Stwierdził, iż system edukacyjny w Polsce nie nadążał za reformami, jakie przeprowadzano w innych krajach. Treści kształcenia w naszych szkołach, zdaniem mówcy, charakteryzuje: encyklopedyzm, werbalizm, addytywizm, uniformizm, akademizm, dysharmonia między treściami kształcenia a możliwościami uczniów, brak powiązania z życiem. Oderwanie treści kształcenia od problemów otaczającej rzeczywistości społecznej, kulturowej, ekonomicznej powoduje dysfunkcyjność edukacji. Wobec głębokich przemian i przewartościowań zachodzących we współczesnym świecie, ważnym zadaniem edukacji jest przygotowanie dzieci i młodzieży do samodzielnego korzystania z różnych źródeł wiedzy, pomoc w ich systematyzacji, selekcjonowaniu i ewaluacji. Niezbędne jest, aby w toku edukacji przygotować młode pokolenie do realizacji dewizy XXI wieku: *rozumieć świat i kierować sobą*. W toku dyskusji postulowano, by problem edukacji aksjologicznej uzyskał odpowiednią rangę w zreformowanej szkole. Wartości stanowią bowiem zasadnicze źródło kryteriów ocen, podstawę życiowych decyzji, planów i aspiracji jednostki. Istnieje zatem potrzeba budowania systemu zoperacjonalizowanej wiedzy z tego zakresu, pomagającej nauczycielom i uczniom w odnajdywaniu dróg prowadzących ku takim wartościom jak: prawda, dobro, piękno.

Uczestnicy konferencji dzielili się w toku obrad swoimi licznymi niepokojami i wątpliwościami, związanymi z wdrażaną reformą edukacji.

Przedmiot krytycznych uwag stanowiły planowane zmiany w strukturze i sieci szkolnej. Poddawano w wątpliwość ich zasadność, wskazując jednocześnie, iż pochłaniają one zbyt wiele energii społecznej i zasobów finansowych. Na tym tle wyrażany był przez wielu mówców niepokój o losy edukacji dzieci i młodzieży, pochodzący ze środowisk wiejskich. Obawiano się, czy nie spełnią się pesymistyczne

przewidywania, że nauka dzieci wiejskich kończyć się będzie w wielu przypadkach na poziomie 6-letniej szkoły podstawowej. Krytycznie przy tym oceniony został stan zapewnienia dowozów dzieci wiejskich do szkół, znacznie oddalających się od ich miejsca zamieszkania. Prof. dr hab. Ryszard Więckowski skrytykował fakt oddania spraw edukacji młodego pokolenia w ręce samorządów terytorialnych. Jak stwierdził, rzeczywisty wpływ na poziom edukacji ma ten, kto ją finansuje. Jego zdaniem poziom funkcjonowania placówek oświatowych nie może zależeć od dobrej woli sołtysa lub wójta albo od zasobności gminnej kasy. W ten sposób zaprzeczane być mogą idee i zdobycze KEN. Poziom i stan edukacji młodego pokolenia Polaków powinien być sprawą całego narodu i państwa.

Mimo zgłaszanych zastrzeżeń i kontrowersji, uczestnicy konferencji zgodni byli w przekonaniu, że reforma systemu edukacji jest niezbędna i jej skuteczne wprowadzenie winno należeć do priorytetów w polityce państwa. Jednocześnie profesor R. Więckowski przestrzegał przed niebezpieczeństwem paradygmatu reformizmu, w którym to reformowanie szkolnictwa traktowane jest jako cel sam w sobie, pozabawiony głębszej refleksji wartościującej.

Kolejne sesje tematyczne poświęcone były wybranym problemom, w istotnym stopniu wiążącym się z reformą systemu edukacyjnego.

W toku obrad sesji II uwaga dyskutantów skoncentrowana była na problematyce uwarunkowań rozwoju dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem wyznaczników tkwiących w środowisku szkolnym. Rozważania teoretyczne przeplatały się z propozycjami metodycznymi, dotyczącymi możliwości optymalizacji efektów kształcenia dla rozwoju. Wiele uwagi poświęcono zagadnieniu relacji: nauczyciel – uczniowie, podkreślając potrzebę daleko idących zmian w ich charakterze. Od prowokującego pytania rozpoczął swoje wystąpienie prof. dr hab. Władysław Puślecki: *Czy każde działanie nauczyciela sprzyja rozwojowi uczniów?* Omawiając wyniki swoich badań nad układem zachowań: inicjowanie – reagowanie, autor stwierdził wyraźną dominację nauczyciela nad uczniami. Zdaniem mówcy taka asymetryczność przyczynia się do blokady rozwoju uczniowskiej inicjatywy, samodzielności i podmiotowości. Ponadto zwrócona została uwaga na potrzebę rozwijania wśród nauczycieli kompetencji w zakresie komunikacji interpersonalnej. Prof. dr hab. Tadeusz Mróz zapoznał zebranych z wynikami badań, które wskazują na przewagę w zachowaniach nauczycieli manipulacji nad negocjacjami. Podkreślił potrzebę przygotowania nauczycieli do prowadzenia z młodzieżą dialogu i negocjacji. Zwrócono również uwagę na niedostatek pracy w zakresie zaspokajania potrzeb rozwojowych uczniów zdolnych i dzieci niepełnosprawnych, wyrażając niepokój o ich los w zreformowanej szkole. Dr Elżbieta Marek stwierdziła, że zaledwie 12% badanych przez nią nauczycieli deklarowało podejmowanie specjalnych działań, uwzględniających potencjał rozwojowy ucznia zdolnego. Prof. dr hab. Aleksandra Maciarz i mgr Helena Ochonczenko wskazywały na niewystarczający zakres

działań na rzecz integracji dzieci niepełnosprawnych i zdrowych. Ich zdaniem można mówić zaledwie o pierwszych krokach na drodze ku rzeczywistej integracji uczniów niepełnosprawnych w środowisku szkolnym. Niezbędna jest rzeczywista troska o możliwość zaspokojenia potrzeb i aspiracji edukacyjnych dzieci i młodzieży sprawnej inaczej. W toku dyskusji zapytywano: *Czy zreformowana szkoła sprosta oczekiwaniom i potrzebom uczniów niepełnosprawnych?* Zgodnie podkreślano konieczność kształtowania wśród młodzieży właściwości charakteru, samodzielności, postawy optymizmu, odpowiedzialności, poszanowania własnej godności. Niezwykle bowiem ważnym zadaniem edukacji powinno być przygotowanie wychowanków do pracy nad sobą. Przekonanie to wyraziła dr Ewa Ogrodzka-Mazur, mówiąc: *Edukacja nie tworzy, lecz pomaga jednostce tworzyć siebie*. Natomiast prof. dr hab. Jerzy Kujawiński podkreślił: *Samokształcenie bardziej niż kształcenie służy rozwojowi jednostki*.

Ożywiona dyskusja towarzyszyła przebiegowi sesji III, poświęconej problematyce edukacji wczesnoszkolnej. W jej ramach dokonano przeglądu różnych modeli edukacji wczesnoszkolnej, wskazano na otwartość i zainteresowanie wśród nauczycieli dorobkiem pedagogicznym zachodnich twórców, takich jak: M. Montessori, C. Freinet, R. Steiner. Stwierdzono, iż zakres zmian, wprowadzonych do nauczania początkowego, stanowi przejaw niezadowolnienia i niezgody nauczycieli na tradycyjny model edukacji, jest wyrazem ich twórczych postaw i poszukiwań.

Przedmiot szczególnego zainteresowania uczestników konferencji stanowiła idea integracji, na której w znacznym stopniu oparta ma być edukacja w zreformowanej szkole. Prof. dr hab. Maria Cackowska wskazała na pewne niebezpieczeństwa grożące systemowi integralnego nauczania, takie jak: możliwość redukcji treści nauczania, niespójność między programami nauczania a materiałami metodycznymi, dezorientacja nauczycieli wobec wielości ofert podręcznikowych. Swoją niepokój referentka wyraziła w formie pytania: *Czy nie więcej szkody niż pożytku przyniesie wprowadzenie nauczania integralnego?* Jednocześnie M. Cackowska wskazywała na potrzebę rejestracji osiągnięć w zakresie stosowania systemu nauczania integralnego w klasach początkowych, ich analizy oraz upowszechniania. Z kolei prof. dr hab. Maria Jakowicka wskazała, iż zasada integracji stosowana jest w różnym zakresie i ujęciu na poszczególnych etapach edukacji szkolnej. W związku z tym, zdaniem autorki, istnieje uzasadniona potrzeba ponownego spojrzenia na problematykę integracji w celu jej większego uściślenia i konkretyzacji. Pełna ocena koncepcji integralnego kształcenia wymaga dłuższej perspektywy czasowej, pozwalającej na wieloaspektową analizę programów nauczania oraz wnikliwą obserwację rzeczywistości szkolnej z punktu widzenia założeń reformy edukacji. Prof. dr hab. Józefa Bałachowicz wyraziła obawę, czy nauczanie integralne nie będzie stanowić tylko zewnętrznego przejawu reformy, nie wprowadzając głębokich przeobrażeń w sferze wartości i celów edukacji. Edukacja rozumiana jako służba

nieznanemu wymaga przygotowania młodzieży do dalszego uczenia się i samokształcenia, a w przygotowywanej koncepcji reformy, zdaniem autorki, brak głębszych podstaw do realizacji idei kształcenia dla rozwoju.

Debata dotycząca roli i zadań nauczyciela w zmieniającej się rzeczywistości edukacyjnej toczyła się w czasie sesji IV. Wielu mówców krytycznie oceniło zbyt późne i dalece niewystarczające przygotowanie nauczycieli do czekających ich zadań, związanych z wprowadzaną reformą. Zdaniem dyskutantów etap przygotowania nauczycieli powinien wyprzedzać w czasie wprowadzane zmiany programowe i organizacyjno-metodyczne w działalności szkoły. Również wyrażano dezaprobatę faktu pominięcia etapu szeroko zakrojonej konsultacji koncepcji reformy ze środowiskiem nauczycielskim. Na tym tle niepokój uczestników konferencji budzą postawy nauczycieli wobec reformy — poczucie dezorientacji, niepewności i zagrożenia. Wynika on z głębokiego przeświadczenia, iż o efektach reformy systemu edukacyjnego przesądzać będą postawy, kompetencje i wysiłek nauczycieli. W związku z tymi obawami o poziom przygotowania nauczycieli do reformy, wiele uwagi poświęcono problematyce edukacji nauczycielskiej. Zdaniem prof. dr hab. Janiny Parafiniuk-Soińskiej dotychczasowa struktura treści kształcenia nauczycieli podporządkowana jest logice danej dyscypliny naukowej, nie uwzględnia natomiast hierarchii celów edukacyjnych ani zainteresowań słuchaczy. Niezbędne jest w większym stopniu niż dotychczas kształtowanie kompetencji wychowawczych kandydatów do zawodu nauczycielskiego. Zmiany wymagają również postawy samych nauczycieli akademickich wobec reformy, którzy powinni stać się jej podmiotami, a nie tylko krytykami.

Na zakończenie konferencji zabrała głos prof. dr hab. Maria Jakowicka, która stwierdziła, że edukacja to wartość tworzona wspólnie, zarówno przez uczonych, jak i nauczycieli. Do jej podstawowych funkcji należy wspomaganie rozwoju jednostki i zapewnienie ciągłości kultury. Okres reformy powinien stanowić impuls do podjęcia przez pedagogów istotnych problemów stojących przed edukacją. Za zbyt jednostronną uznała M. Jakowicka krytykę i oskarżanie nauczycieli za wszystkie słabości procesu kształcenia i wychowania młodzieży. Należy dostrzegać wśród nauczycieli również przejawy twórczych postaw, zaangażowanie, troskę i odpowiedzialność za powierzoną im opiece młodzież.

Pani Profesor podziękowała gościom uczestniczącym w konferencji i jej organizatorom za wkład wniesiony w tworzenie atmosfery towarzyszącej obradom, pełnej skupienia i refleksji, otwartości oraz wzajemnego zrozumienia i szacunku.

Ramy krótkiego sprawozdania nie pozwalają oddać w pełni treści wystąpień wszystkich uczestników konferencji, przebiegu dyskusji oraz sformułowanych wniosków i postulatów. Tym bardziej trudno jest wyrazić słowami niepowtarzalny klimat panujący na konferencji, który związany był z Jubileuszem prof. dr hab. Marii Jakowickiej. W czasie obrad i spotkań okolicznościowych uczestnicy konferencji

dzielili się wspomnieniami z lat wspólnej pracy i twórczych poszukiwań. Autorzy referatów często nawiązywali do dorobku Jubilatki, dedykowali swoje wystąpienia Pani Profesor, dziękowali za twórczą inspirację i udzielaną pomoc w trudnych sytuacjach życiowych i zawodowych.